

Етика та благодійність

Етика як наука про мораль розглядає різноманітні явища людського життя, у тому числі й благодійність.

Благодійність – це добровільна безкорислива організована діяльність, метою якої є сприяння нужденним. Вона втілює в собі певні моральні цінності, керується розумінням людиною рівності та справедливості. Тому мораль для благодійності є визначальним поняттям. Благодійність апелює до моралі, оскільки вона втручається в життя інших людей для їхньої користі, а не заради себе самої. З іншого боку, благодійність є засобом, завдяки якому наші моральні цінності можуть формувати суспільство, в якому ми живемо.

Відомий російський вчений Р.Г. Апресян у роботі “Ідея моралі та базові нормативно-етичні програми” [2, 317–325] виділяє чотири типи критики благодійності.

Соціалістична критика проголошує благодійність безглуздою та аморальною, оскільки вона тільки погіршує становище бідних та знедолених, є лише прикриттям для експлуаторської природи класового суспільства. Наприклад, відомий соціалістичний теоретик Поль Лафарг у праці “Благодійність” зазначає, що “милосердя служить низьким засобом, за допомогою якого псують характер бідняка, принижують його людську гідність та повагу до самого себе та привчають його переносити з терплячістю вівці несправедливу та гірку долю” [4, 334]. Крім того, вона вимагає від багача лише крихту його надлишків, а натомість приносить йому суспільну повагу. І сьогодні часом лунає думка, що благодійність спрямована на те, щоб утримувати бідних від протестів та вуличних акцій. Соціальне заспокоєння, дійсно, є одним з ефектів благодійності, оскільки її функція – перерозподіл матеріальних ресурсів. Це підтверджує й історія. Але, по-перше, це не єдиний результат благодійної діяльності, а по-друге, соціальне заспокоєння не є ані безпосередньою метою, ані суттю благодійності.

“Фейлетонічна” критика звертає увагу на те, що часто організація благодійності коштує більших коштів ніж ті, що йдуть безпосередньо благоодержувачам. Справді, благодійність іноді відбувається як розвага для багатих людей і проведення благодійного заходу може коштувати значно більше ніж зібрані на ньому пожертви. Але не можна критикувати добродійність взагалі, за те, що хтось влаштує з неї шоу.

“Утилітаристська” критика, у першу чергу, апелює до наслідків благодійності, ставить під сумнів її корисність та справедливість. Це, перш за все, погляд на предмет з точки зору економічності та ефективності. На думку Г. Форда, благодійність не приносить користі, якщо вона не ставить за мету знищити саму себе через непотрібність. Тобто, вона є позитивним явищем лише тоді, коли створює умови для того, щоб ті, хто її потребують, отримували змогу самим заробити необхідні кошти. На його думку, “диференціація виробництва надає безліч вільних робочих місць, наприклад: кількість робочих місць для сліпих перевищує кількість самих сліпих, так само, як і кількість місць для інвалідів набагато вища за кількість людей з фізичними вадами” [7, 265]. Таким чином, допомога, яка роздається задарма, несправедлива і лише ще більше порушує гармонію в суспільстві, а насправді корисною є лише та допомога, яка вчить нужденних, як допомагати самим собі. Інколи такий підхід спрацьовує (наприклад, Генрі Форд залучав до праці на своїх заводах осіб з особливими потребами, ефективно з економічної точки зору організовував роботу училища, лікарні), але в реальному житті трапляються ситуації, коли допомога потрібна

терміново. Крім того, благодійністю користуються не лише бідні та немічні, а й, наприклад, науковці. “Утилітаристська” критика може дати приклад гарного, ефективного методу реалізації благодійності, але цей метод не годиться на всі випадки, його застосування потребує розгляду конкретної ситуації, контексту.

Етична критика благодійності усуває обмежений характер трьох попередніх. Вона торкається тем ширших за саму благодійність, намагається дослідити благодійність через поняття людинолюбства, гуманності, відповідальності тощо.

Прикладом етичної критики благодійності є роздуми Л.М. Толстого, який був стурбований різницею становища багатих та бідних, особливо після переїзду до Москви, де його вразила кількість жебраків та умови їхнього життя. Він вирішив скористатися запланованим переписом населення, для того, щоб дізнатися, якої допомоги потребують бідняки. Не знайшовши підтримки ні серед багатіїв, ні серед державних органів Москви, Лев Миколайович вирішив особисто під час перепису в “Ржановому домі” (так називались нічліжні будинки, які колись належали купцю Ржанову) провести опитування його мешканців. В своїй роботі “Так що ж нам робити?” він робить висновок, що “давати гроші нема кому, якщо справді бажати добра, а не бажати просто роздавати гроші, абикуди ...” [6, 90], оскільки виявилось, що бідні – такі самі люди, з такими самими проблемами, пристрастями, помилками, як і багаті. Тому грошима їм не допоможеш, треба міняти їхній світогляд, давати “духовну милостиню”, вчити. Проблема справжньої, суттєвої допомоги бідним видається Л.М. Толстому дуже складною: він вбачає головну проблему в тому, що заможні люди ведуть бездіяльний спосіб життя та показують такий самий приклад бідним, крім того, вони не розуміють і не хочуть розуміти справжнє становище бідних та їхню потребу в “духовній милостині”, а не подачці для заспокоєння власної совісті. Письменник вважає, що для вирішення проблеми багатії мають робити своїми руками все, що можуть, і не користуватися працею інших людей.

У романі “Анна Кареніна” Л. Толстой йде ще далі і ставить питання про те, чи повинна людина, яка вважає майнову нерівність несправедливою, віддати своє багатство. Герой роману Левін постійно замислюється над цим, але у відповідь на запитання про його бездіяльність каже: “Я й дію, тільки негативно, у тому розумінні, що я не намагатимуся збільшити ту різницю в становищі, яка існує між мною й ним” [5, 176]. На це інший герой, Облонський, відповідає: “Треба одне з двох: або визнати, що сучасний устрій суспільства справедливий, і тоді обстоювати свої права, або признатися, що користуєшся несправедливими перевагами ...” [5, 177].

Ф.М. Достоевський ніби продовжує розмисли Л.М. Толстого, зазначаючи, що якщо людина вважає обов’язком продати маєток і йти “в народ”, вона має це зробити, але такі вчинки повинні здійснюватися за покликом серця, кожний сам має бути мірою того, на що здатен. Інакше будь-які вчинки стають формальними та вимушеними. Ф.М. Достоевський у “Щоденнику письменника” пише: “Не роздача маєтку є обов’язком і не одягання сіряка: все це лише буква та формальність; обов’язкова та важлива лише рішучість ваша робити все заради діяльної любові, все, на що ви спроможні, що самі щиро визнаєте для себе можливим” [3, 61].

Приймаючи рішення допомагати комусь, благодійник бере на себе відповідальність за це рішення та за того, кому допомагає. З огляду на це цікавою є думка Т.В. Адорно: “Етика відповідальності означає, таким чином, етику, яка прагне того, щоб при кожному кроці, який ми робимо, при кожному кроці, який вважається необхідним для виконання вимоги блага та справедливості, задумуватися також і про те, який ефект цього кроку, начебто цей крок вже зроблений” [1, 185]. Якщо застосувати це до благодійності, стає зрозумілим, що, незважаючи на те, що благодійність служить для виконання вимоги блага та справедливості,

реалізуючи її в конкретній благій дії, потрібно також враховувати, які наслідки матиме ця дія по відношенню до всіх її сторін: благодійника, одержувача благодійної допомоги та суспільства. Саме такий підхід до благодійної діяльності, буде справді людинолюбний. Торкаючись теми вибору допомагати чи ні іншим людям, варто зазначити, що людина несе відповідальність як за позитивне, так і за негативне рішення. Тут не може бути нейтральної позиції, оскільки рішення заплющувати очі на те, що відбувається навколо, і залишатися осторонь теж є вибором, за який треба нести відповідальність.

---

¹ Адорно Т.В. Проблемы философии морали. – М.: Республика, 2000. – 239 с.

² Апресян Р.Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы. – М.: ИФРАН., 1995. – 353 с.

³ Достоевский Ф.М. Дневник писателя за 1817 год: январь – август // Достоевский Ф.М. Полное собрание сочинений в 30 т. – Л.: “Наука”. – Т. 25. – 173 с.

⁴ Лафарг П. Благотворительность // Этическая мысль: Науч.-публицист. чтения. – М.: Политиздат, 1988. – С. 334–363.

⁵ Толстой Л.М. Анна Каренина // Толстой Л.М. Твори. У 20 т. – К., 1960. – 444 с.

⁶ Толстой Л.Н. “Так что-же нам делать?” // Толстой Л.Н. В чем счастье? – СПб: Типография Корпуснова, 1910. – С. 33–115.

⁷ Форд Г. Моя жизнь, мои достижения. – Минск: “Попурри”, 2004. – 352 с.